

СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ШКОЛИ

SPECIFICATION OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE TO WORK IN THE INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF SCHOOLS

Стаття присвячена одній із найбільш актуальних проблем сьогодення та розкриває нагальну потребу в підготовці у закладах вищої освіти педагогічного профілю високопрофесійних майбутніх фахівців фізичної культури та спорту для роботи в інклюзивному освітньому середовищі школи. Досліджені теоретичні основи з проблеми підготовки фахівців-освітян до роботи в умовах інклюзії. Уточнено зміст базових понять «інклюзивне освітнє середовище», «підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному середовищі», «інклюзивна компетентність учителя». Визначено зв'язок здатності вчитися ефективніше, підвищувати соціальну та комунікативну компетентність у таких умовах. Розкрито позитивний вплив занять фізичним вихованням для дітей з особливими потребами. Встановлено, що інклюзивне освітнє середовище максимально сприяє повному задоволенню потреб дітей у розвитку, відновленні, корекції та компенсації порушених функцій, соціальній адаптації, засвоєнню соціального досвіду та інтеграції в суспільство. Воно забезпечує для всіх суб'єктів освітнього процесу можливість ефективного саморозвитку, передбачає вирішення проблеми освіти дітей з обмеженими можливостями шляхом адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини. Проведено пошук ефективного методичного підходу для підготовки висококваліфікованих учителів фізичної культури в умовах інклюзії. Обґрунтовано необхідність зміни ставлення до освітніх потреб індивіда. Результати нашого дослідження демонструють переваги використання інклюзивної освіти порівняно із загальноприйнятою системою. Доведено, що інноваційні технології в навчанні майбутніх учителів фізичного виховання спрямовані на підвищення ефективності освітньої системи та її виходу на якісно новий рівень функціонування. Показано їх ґрунтування на розумінні сутності психолого-педагогічної підготовки у ЗВО як системи, процесу, діяльності підготовці соціально активних, компетентних учителів фізичного виховання з розвинутою педагогічною майстерністю, здатних творчо діяти відповідно до освітніх завдань у загальноосвітніх школах та інших закладах. Виявлені переваги використання запропонованого комплексу педагогічних умов, що забезпечують повноцінну професійну самореалізацію майбутніх учителів фізичної культури в інклюзивному освітньому середовищі школи.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне освітнє середовище, підготовка майбутніх учителів

фізичної культури, інклюзивна компетентність учителя.

The article is devoted to one of the most pressing problems of the present and reveals the urgent need for training in higher education institutions of the pedagogical profile of highly qualified future specialists of physical culture and sports for work in the inclusive educational environment of the school. The theoretical bases on the problem of training specialists-educators for work in the conditions of inclusion are researched. The content of the basic concepts "inclusive educational environment", "preparation of future teachers of physical culture for work in the inclusive environment", "inclusive competence of the teacher" is specified. The connection of the ability to learn more effectively, to increase social and communicative competence in such conditions is determined. The positive effect of physical education classes on children with special needs is revealed. It is established that the inclusive educational environment maximally promotes the full satisfaction of children's needs for the development, restoration, correction and compensation of disturbed functions, social adaptation, assimilation of social experience and integration into society. It provides for all subjects of the educational process the possibility of effective self-development, envisages solving the problem of education of children with disabilities through the adaptation of educational space to the needs of each child. The search for an effective methodical approach for the training of highly skilled physical culture teachers in the conditions of inclusion. The necessity of changing the attitude to the educational needs of the individual is substantiated. The results of our study demonstrate the benefits of using inclusive education compared to the generally accepted system. It is proved that innovative technologies in the training of future teachers of physical education are aimed at increasing the efficiency of the educational system and its output to a qualitatively new level of functioning. Their grounding on the understanding of the essence of psychological and pedagogical preparation in the institution of higher education as a system, process, activity of training socially active, competent teachers of physical education with advanced pedagogical skill, able to creatively act in accordance with educational tasks in secondary schools and other institutions is shown. The advantages of using the proposed set of pedagogical conditions that provide a complete professional self-realization of future teachers of physical culture in the inclusive educational environment of the school are revealed.

Key words: inclination, inclusive educational environment, preparation of future teachers of physical culture, inclusive competence of the teacher.

УДК 378:37.011.3–051:796:37.013.82
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-1-45>

Щекотиліна Н.Ф.,

викладач кафедри фізичного виховання
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

В наш час очевидно, що ступінь успіху інклюзивної освіти залежить від «універсальності» вчителя. Відповідно, особливої актуальності набули проблеми ефективної підготовки вчителів до роботи з інклюзивними класами. Вчені, викладачі

університетів, фахівці з підготовки вчителів виявляють постійний інтерес до проблеми навчання дітей із різними можливостями. Доводиться констатувати той факт, що погляди й уявлення деяких фахівців про інклюзію в освіті страждають від

певного браку інформованості. Значна частина проблеми розуміння поняття «інклюзія» полягає в ньому самому. Це природний процес, який не може існувати в середовищі, де деякі діти повністю або частково відокремлені в навчанні від своїх однолітків. Відомо, що фахівці, які вважали раніше подібні форми навчання інклюзивними, пізніше приходили до розуміння хибності таких визначень. Суть інклюзії в тому, що система навчання і виховання підлаштовується під дитину, а не дитина – під систему. Інклюзивна освіта – це визнання особливостей розвитку дитини та її здатності до навчання, яке ведеться у спосіб, який найбільш підходить кожній дитині.

В основі практики інклюзивного навчання лежить ідея прийняття індивідуальності кожного окремого учня а, отже, навчання має бути організоване таким чином, щоб задовольнити особливі потреби кожної дитини.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи з учнями загальноосвітніх навчальних закладів набула особливої актуальності у зв'язку з різким погіршенням здоров'я школярів, необхідністю підвищення оздоровчої функції фізичної культури, вихованням відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я довколишніх як до вищої індивідуальної і суспільної цінності; активізацією фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в усіх ланках системи освіти. Пошук нових, більш ефективних, диверсифікованих, відкритих і мобільних систем навчання зумовив формування нової освітньої парадигми, сутність якої визначають гуманістичність і спрямованість на задоволення потреб кожної особистості (за Н. Степанченко). Пріоритетом вищої освіти є орієнтація на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку. З огляду на це педагогічна наука нині характеризується пошуком інновацій, спрямованих на формування і розвиток гармонійної, творчої, вільної особистості, здатної до соціалізації та самореалізації в глобалізованому суспільстві [1; 9].

Проблематика підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі актуалізується зверненням до нормативно-правової бази нашої країни, зокрема у державних документах («Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у ЗНЗ» (2008), «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009), «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010), «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2011)) зазначено, що розробка системи інклюзивного навчання є інноваційним вектором

модернізації системи освіти, а підготовка майбутніх учителів до використання спеціальних методів спільного навчання і виховання дітей із загальним розвитком і дітей з особливими освітніми потребами є першочерговим завданням системи педагогічних закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Загальні засади феноменології «інклюзії» представлено в наукових джерелах дослідженнями А. Колупаєвої, Ю. Найди, Н. Софій та інших учених. Концептуальні засади підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту висвітлено в наукових розробках Н. Башавець, Б. Долинського, О. Дубогай, Л. Суценко, Б. Шияна та ін. У сучасних вітчизняних науково-педагогічних дослідженнях феномен «інклюзія» досліджується, насамперед, у контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи. Підготовку майбутніх педагогів початкової ланки шкільного навчання досліджували М. Бевзюк, О. Плужник, З. Шевців, В. Шищенко та інші вчені.

На думку М. Бевзюк, найбільш важливим положенням професійної підготовки педагога до роботи з дітьми, що мають особливі потреби, є формування функціоналу професійної діяльності, оскільки саме функціонал визначає перехід від репродуктивного навчання до саморозвиваючого, тобто до усвідомленої практичної діяльності. Під терміном «функціонал» авторка розуміє сукупність сформованих у процесі навчання у ЗВО спеціальних умінь, навичок, особистісних якостей і здатність використовувати їх у практичній діяльності з дітьми з особливими потребами в розвитку [2]. Як бачимо, науковець акцентує на спеціальній практичній підготовці майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзії, що забезпечується сформованістю в них свідомого позитивного ставлення до самореалізації в конкретному сегменті професійної діяльності – роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Дослідниця О. Плужник наголошує, що в більшості вчителів відсутня психолого-педагогічна підготовка, яка виявляється в незнанні методик інклюзивного навчання і необізнаності про потреби і проблеми дітей-інвалідів, відсутня мотивація до роботи з цією категорією дітей. Здебільшого учитель не готовий працювати з такою дитиною, не здатний усвідомити, що й у такої дитини є сильні сторони, акцентуючи на яких, можна розробити індивідуальну програму оптимального розвитку й у співпраці з фахівцями, забезпечити її повноцінну соціальну активність. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких дітей може створити передумови для формування в них негативного ставлення до навчання та суспільства загалом [8]. Погоджуємось з авторкою та підкреслюємо значущість впливу соціального середовища на підготовку майбутніх учителів фізичної культури також.

Дещо з іншого ракурсу розглядає проблему підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзії В. Шишенко. Дослідниця наголошує на необхідності формування спеціальної компетентності вчителя – інклюзивної компетентності та зазначає, що процес формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів можна побудувати відповідно до логіки формування ключових змістовних і операційних компетентностей. Із метою забезпечення більшої результативності, продовжує авторка, варто поділити процес на три взаємопов'язаних етапи: 1) інформаційно-орієнтовний етап – формування мотиваційної й когнітивної ключових компетентностей; 2) квазіпрофесійний етап – формування рефлексивної й операційної ключових компетентностей; 3) діяльнісний етап – розвиток і застосування сформованих ключових компетентностей у практичній та дослідницькій діяльності студентів [12]. Нам імponує думка авторки щодо необхідності формування в сучасного вчителя інклюзивної компетентності, проте вважаємо за доцільне врахувати також здоров'язбережувальну компетентність учителя як невід'ємний елемент професіоналізму сучасного фахівця галузі освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Базою для розуміння нами методологічних та методичних параметрів підготовки майбутніх учителів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі є наукова позиція З. Шевців, яка дослідила систему підготовки майбутніх фахівців-освітян до роботи в умовах інклюзії в теоретичній та практико-орієнтованій проєкціях. Узагальнено наукові розвідки вченої можна представити такими констатаціями: у сучасному закладі вищої освіти слід сконструювати спеціальне соціокультурне середовище, що забезпечить перехід від теоретичного навчання до діяльнісного [11]. Крім того, авторка запропонувала інновацію педагогічного середовища шляхом впровадження спеціально розробленого навчально-методичного забезпечення підготовки студентів [11]. Водночас, на думку З. Шевців, варто забезпечити мотивацію майбутніх учителів до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища [11]. Поділяючи позицію вченої, зазначаємо, що певні положення її концепції потребують корекції та доопрацювання в контексті підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Мета статті – схарактеризувати специфіку професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього закладу.

Завдання дослідження:

– здійснити аналіз наукових джерел у контексті визначення феноменологічних ознак підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі;

– уточнити поняття «інклюзивне освітнє середовище», «підготовка майбутніх учителів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі», «інклюзивна компетентність учителя».

Виклад основного матеріалу. Необхідність переосмислення мети та підходів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої, спортивно-масової та індивідуально-спрямованої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах пов'язана із переходом від догматичного навчання до сприяння саморозвитку творчої особистості, яка розуміє основи здоров'язбережувальної освіти, має спрямованість на зміцнення особистісного здоров'я, відповідальне ставлення до нього, знає оптимальні шляхи, засоби та методи формування і зміцнення здоров'я школярів [6].

У дослідженнях В. Дручика запропоновано напрями удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, які, на нашу думку, опосередковано вказують на необхідність звернення дослідницької уваги на феномен персоніфікації та індивідуалізації в роботі з учнями. Такими напрямками, на думку В. Дручика, є: трансформація змісту підготовки майбутніх учителів фізичної культури у вищих навчальних закладах, перехід від традиційної до інноваційної підготовки; педагогічна діагностика з використанням комп'ютерних технологій із метою визначення рівнів сформованості готовності майбутніх учителів фізичної культури до впровадження здоров'язбережувальних технологій у школі; набуття студентами досвіду щодо впровадження здоров'язбережувальних технологій у процесі практичної діяльності з учнями [4].

Суголосну думку висловила Н. Степанченко, наукові розвідки якої розкривають сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Вдосконалення (модернізація) системи професійної освіти в закладі вищої освіти, на думку авторки, полягає у створенні розвивальної педагогічної системи, що базується на активному використанні інновацій та інноваційних технологій в освітньому середовищі та дає змогу досягти необхідної якості підготовки учителів фізичного виховання. Інноваційні технології в навчанні майбутніх учителів фізичного виховання, наголошує дослідниця, спрямовані на підвищення ефективності освітньої системи та її виходу на якісно новий рівень функціонування і мають ґрунтуватися на розумінні сутності психолого-педагогічної підготовки у ЗВО як системи, процесу, діяльності та результату – підготовки соціально активних, компетентних учителів фізичного виховання з розвинутою педагогічною майстерністю, здатних творчо діяти відповідно до освітніх завдань у загальноосвітніх школах та інших закладах [9]. Як бачимо, дослідниця акцентує на необхідності створення

«розвивальної педагогічної системи», параметри якої корелюють зі змістовими ознаками інклюзивного освітнього середовища.

Однозначне тлумачення дефініції «*інклюзивне освітнє середовище*» знаходимо в тексті Закону України «Про освіту»: це «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» [5].

В контексті нашого дослідження уточнюємо поняття «інклюзивне освітнє середовище» таким чином: сукупність матеріальних, духовних і соціальних умов існування й діяльності учнів, які, незалежно від своїх освітніх потреб, здатні вчитися ефективніше, підвищувати свою соціальну та комунікативну компетентність; це середовище, що сприяє максимально повному задоволенню потреб дітей у розвитку, відновленні, корекції та компенсації порушених функцій, соціальній адаптації, засвоєнні соціального досвіду та інтеграції в суспільство; забезпечує для всіх суб'єктів освітнього процесу можливості ефективного саморозвитку, передбачає вирішення проблеми освіти дітей з обмеженими можливостями шляхом адаптації освітнього простору до потреб кожної дитини.

Саме тому педагоги прагнуть до створення єдиного освітнього простору, пристосованого до різних потреб усіх дітей, як звичайних, так і з відхиленнями у здоров'ї, з урахуванням специфіки адаптації кожного з них до наявних умов. Наявність знань про особливості розвитку обох категорій дітей дає змогу вести їх різними освітніми маршрутами, але водночас навчати й організовувати творчий процес в єдиному освітньому середовищі. Компетентність в області інклюзивної освіти передбачає наявність у педагога здатності здійснювати професійні функції, враховуючи різні освітні потреби учнів/студентів, створюючи умови для їхнього розвитку і саморозвитку [1; 7].

Дослідниця Г. Беленька влучно визначила поняття «інклюзивна компетентність» у ракурсі підготовки сучасного вчителя-вихователя. На думку вченої, інклюзивна компетентність майбутніх вихователів – це інтегративне особистісне утворення, яке зумовлює здатність здійснювати професійно-педагогічні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби дітей і забезпечує включення дитини з особливими освітніми проблемами в середовище загальноосвітнього закладу та створення умов для її розвитку і саморозвитку [3].

На нашу думку, професійна діяльність учителя фізичної культури в інклюзивному освітньому середовищі школи пов'язана із своєрідністю корекційно-оздоровчої роботи з учнями.

У цьому контексті ми погоджуємось із думкою С. Токаревої, яка визначила, що підготовка майбутніх учителів фізичної культури до корекційно-оздо-

ровчої роботи з учнями – це процес, спрямований на формування в майбутніх учителів обізнаності із сутністю і завданнями корекційно-оздоровчої роботи в загальноосвітній школі, принципами її побудови та умовами реалізації з учнями в різних формах роботи; сформованість діагностичних умінь задля визначення учнів, які потребують такої роботи, розробку і впровадження методик корекційно-оздоровчого впливу у процесі фізичного виховання учнів [10].

Спираючись на вищезазначене, можна стверджувати, що підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі потребує, передусім, формування в них готовності до роботи в індивідуалізованій системі, яка трансформує фізичні параметри освітнього середовища, змінює комплекс потенційних можливостей учнів навчатись за індивідуальним навчальним планом, а головне – забезпечує надання повноцінної медично-лікувальної, психолого-педагогічної та соціальної підтримки всіх суб'єктів освітнього процесу.

Висновки. Підготовку майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі визначаємо як цілеспрямований процес спеціально організованого професійного навчання студентів у вищому педагогічному закладі освіти, котрий вимагає спеціальної інтеграції нормативних дисциплін (цикл психолого-педагогічних дисциплін та дисциплін фахового спрямування), увиразнення персоніфікованого контексту практичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, уяскравлення в їхньому особистісно-професійному профілі культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації.

Своєрідність підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі зумовлена структурно-компонентним наповненням цього складного особистісно-професійного конструкту.

На нашу думку, своєрідність готовності майбутніх учителів фізичної культури до роботи з учнями в умовах інклюзії відображають: проєкційний компонент (показники готовності: обізнаність студентів із видами індивідуальної роботи з учнями; обізнаність студентів із видами інклюзії), функційний компонент (показники готовності: спеціальні вміння (уміння здійснювати моніторинг фізичного, психічного та емоційного стану дитини), прогностичні вміння), професійний компонент (показники готовності: педагогічна емпатія, педагогічна толерантність, педагогічна рефлексія).

Педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі виступають відображення у змісті нормативних дисциплін підготовки у ЗВО феноменологічних ознак інклюзії в освіті, залучення студентів до розробки варіативних моделей

індивідуальної роботи з учнями в інклюзивному освітньому середовищі, концентрація дослідницької уваги студентів на здоров'язбережувальному сегменті індивідуальної роботи з учнями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асистент учителя в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник / Н.М. Дятленко, Н.З. Софій, О.В. Мартинчук, Ю.М. Найда; під заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Бевзюк М.С. Методологічні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2016. Выпуск 12(20). Часть 4. С. 24–29.
3. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 320 с.
4. Дручик В.Д. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до впровадження здоров'язбережувальних технологій у старшій школі : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / М-во освіти і науки України, нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 20 с.
5. Про освіту : Закон України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Іванова Л.І. Основні дефініції щодо професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. *Наука і сучасність*: Збірник наук. пр. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. Т. 51. С. 18–27.
7. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : Монографія. Київ : «Самміт – Книга», 2009. 272 с.
8. Плужник О. Проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти. *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. Серія «Педагогіка»*. Переяслав-Хмельницький : «ФОРМ Думбровська Я.М.», 2017. Випуск 24. С. 147–155.
9. Степанченко Н.І. Система професійної підготовки учителів фізичного виховання : монографія. Львів : Піраміда, 2016. 652 с.
10. Токарева С.В. Проблема корекційно-оздоровчої роботи в початковій школі та шляхи її вирішення / С.В.Токарева // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського: збірник наукових праць. – 2012. – № 9–10. – С. 17–21.
11. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки : Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 248 с.
12. Шищенко В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзивного навчання. *Педагогіка та психологія* : Збірник наукових праць. Харків, 2018. Вип. 59. С. 244–252.